

KUR'AN'DA İMAN ESASLARI VE KADER SORUNU

Hafsa Doğruyol
Nursel Erginbaş
Ülkü Tatar*

Hüseyin Atay, *Kur'an'da İman Esasları ve Kader Sorunu*, Ankara: Atay ve Atay, 2013, 171 s.

Türkiye'deki ilahiyat birikiminin oluşup gelişmesinde önemli katkıları olan Prof. Dr. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde asistan olduğu zaman ülkemizin ilk İlahiyat Fakültesi olan bu fakültenin kurulmasında ciddi emekleri geçen Faslı Prof. Dr. Muhammed Tanci Hocanın rehberliğinde doktora çalışmasını hazırlamıştır. Hüseyin Atay doktora tezi olarak "*Kur'an'a Göre İman Esaslarının Tespiti ve Müdafaası*" adlı konuyu hazırlamış ve daha sonra bu tez birçok baskı yaparak "*Kuran'da İman Esasları ve Kader Sorunu*" ismi altında ilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.

Bu tanıtımda, Hüseyin Atay tarafından kaleme alınan "*Kuran'da İman Esasları ve Kader Sorunu*" isimli eseri kısaca tanıtmaya çalışacağız.

Kitabın izlemiş olduğu yöntemin kısaca anlatıldığı "*Öncü Çalışmalar*" başlığı, verilmek istenen ana mesajın anlaşılması bakımından son derece önemlidir. "...ancak iyi olan kimse, Allah'a, sonraki güne, meleklerle, kitaba ve peygamberlere inanandır..."¹ ayet-i kerimesi vb. ayetlerden hareketle Kur'an'ın kesinlikle inanılmasını emrettiği hususların bu ayette zikredilen hususlar olduğu ve dolayısıyla odaklanması ve açıklanması gereken noktaların bunlar olduğunun ifade edilmesi dikkat çekicidir.

İslam İnanç Esaslarını konu edinen bu çalışma öncü çalışma başlığı, önsöz, giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Birinci bölüm ana hatlarıyla altı başlıktan oluşmaktadır: Allah'a İman, Meleklerle İman, Kitaplara İman, Peygamberlere İman, Ahirete İman ve Kader Sorunu. Bu bölümde Kuran'a göre iman esaslarının tespiti ve müdafaası başlığı altında iman esasları, en ince detayına kadar ele alınmış ve son olarak

* Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencileri, dogruyol_evrem@hotmail.com, rerginbas@gmail.com, ulkuttr@gmail.com,

¹ Bakara 2/177

da “*Kader Sorunu*” başlığı altında kader ile Allah'ın ilmi ilişkisi açıklanmaya çalışılarak konuya açıklık getirmek hedeflenmiştir. İkinci bölümde ise Kuran'ın iman esaslarını müdafaa ederken takip edilen genel metotlar ve dayanılan ana ilkeler başlığı ön plana çıkmakta ve burada da Kur'an'ın Allah anlayışını ortaya koyarken takip ettiği özel metotlar üzerinde durulmaktadır.

Öncelikle dinde iman, Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirildiği kesin olarak bilinen şeylere inanmaktır. Dilde ise, herhangi bir şeye taalluk ederek onu tasdik etmeye iman denilir. Giriş kısmında iman ve inanç kelimelerinin hangi anlama geldiğini çok iyi bir şekilde tespit etmek gerekir vurgusu işlenmektedir. İslam, Kur'an ve bunlara ilişkin kavramların izahlarında, tarihi süreçte yaşanan acı tecrübeler de göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Peygamber'in vefatından sonra farklı birçok tesirin etkin olduğu görülmektedir. Yazar iman esaslarını tespit etmek için Kuran'ı baştan sona tarayarak iman kelimesinin kullanımlarını gözden geçirmiş ve üç şekilde kullanıldığını ifade etmiştir:

1. İnanılmasını emrettiği nesnelere
2. İnanılmasını övdüğü nesnelere
3. İnkâr edilmesini küfür saydığı nesnelere

Bu açıklamalardan sonra inanmak kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında iki tür durumun olduğu görülecektir:

1. Zihnin bazı analizlerden hareketle hüküm vermesi
2. Zihnin yalnızca akli saiklere dayanması ve sonrasında inanma fiilinin gerçekleştirilmesi

İman ise tasdik etmektir. Yani inanılan şeyi tasdik etmenin adı imandır ki bu da yalnız kalple, ruhla ilgilidir ve dolayısıyla bunu zahiren görmek mümkün değildir.

İnanılması ve iman edilmesi gereken konuları bize iletip tebliğ edenlerse peygamberlerdir. İslam imanın gerektirdiği şekilde bütün peygamberlere inanmanın ve iman etmenin en temel zorunluluk olduğu, hepsinin aynı imani ilkeleri tebliğ ettiği ve fer'i meseleler kabul edilebilecek hususlarda bir takım

farklılıkların olabileceği dikkate alındığında, hem Kur'an-ı Kerim'de hem de bir takım hadis rivayetlerinde aktarıldığı ifade edilmektedir.

İmanın istilahi anlamı ise Allah'ın Hz. Muhammed'e bildirmiş olduğu şeylere kesin olarak inanmaktır. Bu gerçekliklere şahadet ettikten sonra ise ahirete iman zorunlu olacaktır. Zira bütün iman esasları arasında zorunlu bir bağıntı vardır ve birisine iman diğerine iman edilmesini gerekli kılmaktadır.

Kur'an inanılması gereken esasları zihinlere yerleştirmek için onları türlü münasebetlerle ve değişik ifadelerle tekrarlamış, fakat en sonunda daha açık seçik olarak her esası başlı başına zikretmiş ve “Allah'a, meleklerine, kitaplara, peygamberlere ve ahiret gününe inanmak” şeklinde kavramsal bir boyut katarak iman esaslarının çerçevesini çizmiştir.

Kitabın birinci bölümünde Allah'a iman konusu şöyle ele alınmıştır: Allah'ın sıfatlarını tespit etmek hususunda yazarımız kelamcıların tasnifine tabii olmamıştır. Bunun sebebini ise takip ettiği metodun onların metodundan farklı olması şeklinde açıklamıştır. Buna göre yazarımız ayetlerin iniş sırasına göre Kur'an'da sunulan Allah anlayışını ele almıştır. Konuyu derli toplu bir şekilde ele almak için de Allah'ın sıfatlarını; evvela zatına mahsus uluhiyet sıfatları ve ikinci olarak da varlıklarla münasebet eden sıfatları biçiminde ele alarak incelemiştir. Ulûhiyyet Sıfatları; Rab olması ve bir olması, diğer taraftan Allah'ın varlık âlemi ile ilgili sıfatları da; ilim, kudret, irade, yaratma, adalet ve rahmettir.

Bu bölümde birlik (tevhid) sıfatına ayrıca önem verilmiş ve bu bağlamda veciz bir örnek olarak İhlas Suresi ele alınmıştır. Bu sureyle birlikte ikili tanrıya inanan Mecusilik, teslis inancı olan Hristiyanlık, putperestlerin Allah'a koştukları ortak tanrılar, yıldızlara ve heykellere tapanlar, Allah'ı sadece kendilerine has kılan Yahudilerin inançları reddedilmiştir. Diğer önemli nokta olan adalet sıfatı ise kıyamet gününde verilecek hesabı düşündüreceği belirtilerek ahirete iman konusuyla ilişkilendirilmiştir.

Diğer bir başlık olan “Meleklerle İman”, İslam da önemli bir yere sahiptir. Meleklerin tinsel varlıklar olmasına değinen yazar, melek kelimesini Arapların kullanmadığını bu kelimenin Hristiyan ve Yahudilerden onlara geçtiği

kanaatindedir. Bu konunun iman esaslarından biri olmasındaki temel amaç ise yazarımıza göre; insanların her an gözetim altında olduklarını bilmeleri ve kendilerine çeki düzen vermelerinin temin edilmesidir. Ayrıca meleklerin vazifeleri ile meleklerin iman esaslarına girmesindeki hikmet de iki noktada özetlenir:

1. Görünmeyen alemdeki varlıklara nispet edilen kudret ve kuvvetin maddi alem üzerinde büyük tesirler yaratacağını bilerek meleklerle tapmayı engellemek
2. Allah'ı herhangi bir şeye benzetmekten uzak tutmak

Yazar, “Kitaplara İman” başlığında ise; kitapların Allah'ın belirli insanlara diğer insanlara bildirmeleri maksadıyla vermiş olduğu önemli birer bilgi kaynağı olduğunu söyler. Bu bilgi kabul edilmedikçe peygamberlere iman olmaz. Peygamber de insanları inanmaya ve ona göre hareket etmeye çağıracağı için elinde bir kitap olması gerekir. Kitapsız peygamber düşünülemez. Kuran kendinden önce inen kitaplara da iman etmemizi emretmiş bununla birlikte bunların asıllarının tahrif edildiğini de bize haber vermiştir.

Bir diğer iman esası olan “Peygamberlere İman”da ise vahiy konusu ile ilgili değerlendirmelere verilmiştir. Allah'ın mahlukatla üç şekilde iletişime geçtiği genel olarak Kuran'da ifadesini şöyle bulur:

1. Varlığa doğrudan doğruya vahyedilmesi
2. Perde arkasından konuşulması
3. Yalnız peygamberlere mahsus olup melek Cibril'in getirdiği vahiy şekli²

Yazar bu noktada vahiy ile ilhamın karıştırılmaması gerektiğini belirterek ilhamın bu çerçevede yer almadığını ifade etmektedir.

Yazar yine bu başlık altında peygamberlerin de diğer insanlar gibi bir beşer olduğu konusu üstünde ısrarla durmaktadır. Kur'an bu bağlama ayrıca bir önem vermiş ve böylece ilk anda peygamberi tanrılaştıran Hristiyanlık ve

² Bkz. Şura 42/51

benzer şekilde peygambere tanrılık sıfatı isnat eden diğer dinleri reddetmiştir. Peygamberin insan olması itibariyle iki yönü vardır. Biri, Allah' a karşı durumunu bildirir diğeri, insanlara karşı vazifesini tayin eder. Peygamberlik vasfı olarak ise iki vazifesi vardır. Birincisi tebliğ yani Allah'tan aldığı emaneti muhatabına ulaştırması, ikincisi ise tebliğ ederken yorum gerektiren ifadeleri açıklamasıdır.

Ayrıca yazarımız, vahyin peygamberin isteğine göre inmediği, vahyin onun istek ve arzularına bağlı olmadığı, Allah'ın istediği zaman ona vahiy indirdiği ve peygamberliğin bir meslek değil Allah vergisi bir görev olduğu konusu üzerinde durmuştur. Vahye gelince o, gaybı bilmek değil aksine gaybın bildirilmesidir. Yani peygamber, gaybı Allah'ın bildirdiği ölçüde bilebilir. Bundan başka inanmayanların Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı olan itirazlarına da değinilmiştir. Sonuç itibariyle Kur'an, zihinleri karıştırmak isteyen bu nevi itirazlara cevap vererek bunların yersiz olduğunu ortaya koymuştur.

Adalet kavramının tezahürü olarak kabul edilebilecek "Ahirete İman" konusuna bakıldığında ise bunun İslam'ın dayanmış olduğu üç ana esastan biri olduğu görülecektir. Adaletin dünyada gerçekleşmesi hususu bir yana, vurgulanmak istenen temel husus, insanların dünya hayatında yapmış oldukları her bir eylemin mutlaka ahirette, yani hesap gününde değerlendirileceği ve adaletin muntazaman realize edileceği inancını insanların vicdanlarında pekiştirmektir. Yazar birçok ayet-i kerimeden hareketle konuyu açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca ahiretin varlığının ispatı noktasında Kur'an-ı Kerim'in getirmiş olduğu örneklerden faydalanılmıştır. Buna göre; insanı ilk defa yaratan, onu ikinci defa yaratmaya şüphesiz muktedirdir. İnsanın yaratılması göklerin ve yerin yaratılmasına nispeten daha kolaydır. Zor olanı yaratmak kolay olanı yaratmayı daha anlaşılır kılar ki bu da ahiretin varlığına ilişkin bir diğer önemli delildir. Bir başka örnek ise kış mevsiminden sonra ilkbaharda ağaçların çiçek açmasıdır. Dolayısıyla ölü durumda olan şeyi canlandıran pekala insanı da diriltir. Bir şeyi zıddına çeviren, onu aslına da rücu ettirir. Nitekim canlılığın eseri suyla hayat bulan yeşilliklerden ateş çıkaran Allah, toz toprak haline gelen insanı tekrar diriltir.

Kıyametin mahiyeti, nasıl gerçekleşeceği ve akabinde insanları nasıl bir akıbetin beklediğini Kur'an-ı Kerim veciz bir dille ortaya koymuştur. İslamiyet'in insanın maddi ve ruhi unsurlarını dengede tutması için gereken şartları koyması, ahirette haşrın hem cismani hem ruhi olmasını icap ettirmiştir. Allah'ın adalet sıfatının yanı sıra merhamet sıfatı da ayrıca vurgulanmış ve tevbe mefhumunun önemi ortaya konmuştur.

Kur'an'da kıyamet ve ardından cennet ve cehennem sahneleri insanların anlayabileceği benzetmelerle anlatıldıktan sonra İslam da ahiret inancı ve fikrini sadece ahiret gününe değil bu dünyaya yönelik bir işleve sahip olduğuna da önemle değinilmiştir. Dünyanın nizam ve düzeni için dinin var olması buna delildir. Bu dünyada ahiretin sürükleyici rolü ise insanları, istenilen en üst mertebeye ulaşmalarına yardımcı olmaktır.

Kur'an'da geçen iman esaslarını ele aldıktan sonra yazar, ihtilafı bir konu olan “Kader Sorunu” üzerinde durmuştur. Yazar böyle bir başlığı tercih etmesinin nedeni olarak aslında iman konusu olmayan bir hususun daha net bir şekilde anlaşılmasına dikkat çekmek olduğunu genel anlamda ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bu kavram, insanların anladığı şekliyle “*alın yazısı*” yani, insan hayatının önceden belirlenmiş olduğu biçiminde bir içerikle ele alınmaktan tamamen uzaktır. Aksine her şeyin bir ölçüye göre yaratılması anlamında kullanılmıştır. Böyle bir kullanımın nedeni ise Allah'ın lüzumsuz, manasız, gelişigüzel ve rastgele iş yapmadığını açıkça ifade etmektir.

“Kader İle Allah'ın İlim İlişkisi” başlığında ise yazar; “*kaderin olmaması demek, Allah'ın insanın ne yapıp ne yapmayacağına dair bir yazısı olmaması demektir*” ana fikrinden hareket etmektedir. Allah insanın yarın ne yapacağını bilir demek; insanın yapmasını zorunlu kılar ve insan yaptığından sorumlu olmaz demektir. Çünkü özgür iradesi kalmaz. Allah insanın ne yapıp yapmayacağını bilmez de denemez. O zaman Allaha cehalet ve bilmezlik nispet edilmiş olur ki bu da olamaz. Ancak şu söylenebilir: İnsanın her yaptığı Allah'ın ilminin içindedir. İnsanın eylemlerine ve özgür iradesine de Allah'ın ilminin bir etkisi olmaz. Dolayısıyla Allah'ın ilmi, yanlış bir şekilde anlamlandırılan kadere kanıt sayılamaz. Zira böyle bir kader anlayışı,

Kur'an'ın önelediği özgür irade mefhumunu anlamsız kılacaktır. Başka bir ifadeyle bu, insanın dünyada yapıp-etmelerinin doğmadan önce yazılmış, belirlenmiş ve yapacak bir şeyin olmadığı anlamına gelecektir ki aynı zamanda bu, kişinin cennetlik veya cehennemlik olmasının elinde olmasını getirir. Yazar böyle bir kader inancını benimseyen kimsenin Kur'an'ı ve onun mübelliği Peygamberi, doğru bir şekilde anlamadığı kanaatindedir. Çünkü Allah'a, Resulüne ve Kitabına inanmak, insanın özgür irade sahibi olmasını gerektirir.

Kadere iman meselesinde Cebriyye ön plana çıkmaktadır ki bu ekol, insanın hiçbir şekilde iradesi olmadığını ve rüzgârın önündeki bir yaprak gibi olduğunu vurgulamıştır. Buna karşın Ehl-i Sünnet, insana alan açmak için irade-i cüziyye kavramını ortaya atmıştır. Bu bağlamda İmam Maturidi'nin ön plana çıktığı görülmektedir ki o, Allah'ın iradesini külli irade, insaninkini ise cüzi irade olarak kavramlaştırmıştır.

Yazar “Kuran'ın İman Esaslarını Müdafaa Ederken Takip Ettiği Genel Metotlar ve Dayandığı İlkeler” başlığı altındaki ikinci bölümde, Kur'an'ın insanlara anlatmış olduğu hayat veren ilkeleri ortaya koyarken izlediği yolları açıklamaya çalışmıştır. Bu yollar, iman esaslarının insanların hayatında akis bulması ve zihinlerinde kalıcı olması için son derece önemlidir. Bu metotları şu şekilde sıralamak mümkündür; telkin, akıl ve vicdan, ilim, kıssa, tekrar ve münakaşa metodu. Burada yazarımız ayrıca, Kur'an'ın insanlara Allah'ı anlatırken müşahhasan mücerrede doğru giden temel bir yaklaşımı benimsediğine dikkat çeker. Çünkü Kur'an'ın inzal olduğu coğrafyanın ilk muhatapları somut tanrılara tapıyordu. Dolayısıyla söz konusu yaklaşım, reel bir durumdan hareket ederek önemli bir açılım sağlamaktadır. Sonuç itibariyle yukarıda zikredilen hususlar göz önüne alınarak günümüzde de Allah'ı ve dini farklı ve aslına mugayir olarak anlamlandıran birçok din ve özellikle de Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi muharref dinlerle İslam ve kitabı Kur'an-ı Kerim karşılaştırıldığında açık bir fark görülmektedir.